

ЕКОНОМІЧНИЙ СУВЕРЕНІТЕТ КРАЇНИ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ

У статті досліджено проблематику забезпечення економічного суверенітету внаслідок впливу глобалізаційних процесів. Розглянуто підходи до трактування категорії «економічний суверенітет» та визначено його структуру. Оцінено наслідки глобалізації для національних економік з позицій рівня економічного розвитку та участі країни у міжнародному поділі праці.

Ключові слова: економічний суверенітет, глобалізація, залежний розвиток, економічний розвиток, національна економіка.

ВСТУП

Постановка проблеми. Економічна глобалізація і постіндустріалізм суттєво змінюють пріоритети і завдання національної економіки, висуваючи питання про необхідність збереження і забезпечення національної економічної суверенності. Сучасна економіка характеризується, з одного боку, інтернаціоналізацією господарського життя, що знаходить свій прояв в уніфікації світової економіки, формуванні взаємозалежності національних економік і ринків, розширенні транскордонного руху усіх ресурсів, розвитку транснаціональних форм господарювання і становлення єдиного гео економічного простору. З іншого боку, глобалізація на сучасному етапі передбачає наявність національно-державної форми господарювання, що висуває необхідність забезпечення національного економічного суверенітету як основи майбутнього розвитку локальної цивілізації [10, с.15].

Процеси лібералізації як безпосередній наслідок процесів глобалізації безпосередньо впливають на економічний суверенітет держав. У сучасних умовах захищати національну економіку, відгороджувати її від зовнішнього світу, ізолювавши від світового економічного розвитку є не тільки недоцільним, але й технічно неможливим. Коректніше стверджувати про процес адаптації національної економіки в умовах глобальних трансформацій.

Проблематика економічного суверенітету стає дедалі актуальнішою в сучасних умовах у результаті розвитку та уніфікації світових інтеграційних процесів і руху колосальних фінансових потоків між різними країнами, посилення впливу міжнародних фінансових центрів, поглиблення кризових явищ і появи нових проблем міжнародного й національного характеру, що, безсумнівно, має істотний вплив на розстановку сил на міжнародній арені.

Водночас, досягнення стійкого розвитку національної економіки стає можливим тільки в результаті реалізації, по-перше, потенціалу раціонального включення у світогосподарські процеси, а по-друге, утримуючи суверенність національного економічного розвитку з урахуванням стратегічних інтересів громадян у цілому, зберігаючи цілісність національного економічного простору.

Усе вищезазначене свідчить про виникнення в

сучасних умовах проблеми національної економічної незалежності та про актуальність формування і розвитку механізму утримання національного економічного суверенітету.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Теоретико-методологічні проблеми забезпечення національного економічного суверенітету розглядаються в ряді праць вітчизняних та зарубіжних науковців. У розробку концепції суверенітету істотний внесок внесли такі вчені та мислителі, як Ж. Боден, М. Вебер, Т. Гоббс, Ж. Ж. Руссо, К. Шмітт, а надалі проблеми інституціоналізації суверенітету в контексті історичного розвитку та національно-культурної самобутності досліджували Н. А. Бердяєв, І. А. Ільїн, Н. І. Палієнко, П. Т. Яценко.

Проблемам, пов'язаним з глобалізаційними процесами та їх впливу на національні економічні відносини і розвиток світової економіки, присвятили свої роботи Д. Белл, А. Б. Вебер, К. С. Гаджієв, Р. С. Грінберг, Дж. Гелбрейт, А. Г. Дугін, В. М. Кульків, Ю. М. Осипов, М. А. Пивоварова, В. Т. Рязанов.

Питання забезпечення економічного суверенітету досліджували такі вітчизняні науковці як В. Геєць, Я. Жаліло, І. Куян, С. Мочерний, Д. Покришка та ін. Водночас малодослідженими залишаються питання щодо можливостей забезпечення і утримання економічного суверенітету в умовах глобалізації.

Постановка завдання. Метою статті є дослідження теоретичних основ економічного суверенітету та конкретизація можливостей забезпечення економічного суверенітету в умовах глобалізації

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Специфіка глобалізації полягає у тому, що вона не охоплює всіх процесів на планеті, не включає всі території і людство в роботу економічних, фінансових і політичних механізмів. У той час як її вплив розповсюджується на весь світ, її фактичне функціонування і глобальні структури відносяться тільки до сегментів економічних і політичних галузей, країн і регіонів у масштабах, що прямо залежать від специфічного становища країни, регіону або галузі в міжнародному поділі праці.

Сучасна практика показує, що, об'єднуючи світ,

глобалізація його роз'єднує, остаточно закріплюючи нерівність економічного і соціального розвитку, відтворюючи фундаментальну асиметрію між країнами по ряду параметрів. Зокрема, так звані ефекти дерегулювання не тільки призводять до розорення місцевих виробників, зростання безробіття і соціального напруження, а й позбавляють уряди цих країн здатності регулювати власну економіку, а відтак, і управляти соціокультурним простором.

Нормативно-правовий зміст поняття економічного суверенітету держави представлено двома основними елементами: суверенне право держави вільно розпоряджатися своїми ресурсами, багатствами і всією економічною діяльністю; суверенне право держави на рівноправну участь у міждержавному економічному діалозі. Важливими етапами закріплення цих положень стали Пакти про права людини 1966р., де зазначено, що «ні один народ ні в якому разі не може бути позбавлений належних йому засобів існування» (п.2 ст.1) та Хартія 1974 р., у якій визначено, що «кожна держава має і повинна вільно забезпечувати повний постійний суверенітет над усіма своїми багатствами, природними ресурсами і економічною діяльністю, включаючи право на володіння, користування та експлуатацію» (п.1, ст. 2). Водночас міжнародні норми не завжди дотримуються, і загроза ослаблення економічного суверенітету реальна перед будь-якою країною.

В економічній літературі найважливішою ознакою категорії «економічний суверенітет» прийнято називати самостійне управління економікою. Однак дана ознака є другорядною або похідною від факту наявності в руках суверенної держави, нації чи народу права власності на національне багатство, в тому числі природні ресурси, землю тощо. При цьому економічний суверенітет органічно пов'язаний з такою рисою державного суверенітету, як верховенство держави на своїй території.

У цьому контексті доречним є визначення економічного суверенітету, надане С. Мочерним: «право власності народу на національне багатство, на основі якої уповноважені народом органи влади самостійно здійснюють регулювання економіки та зовнішньоекономічної діяльності в інтересах народу [4, с.8].

Згідно трактування Н. Юр'євої економічний суверенітет – це потенційна здатність самодостатнього стійкого і безпечного відтворення національної економіки як соціально-економічної цілісності, що саморозвивається і зміцнюється за рахунок досягнення фінансової самостійності, продовольчої самозабезпеченості, інтелектуальної достатності, технологічної самостійності та демографічної стабілізації» [10, с.17]

Український науковець О. Хорошева визначає економічний суверенітет як “суспільні відносини щодо присвоєння державою майна (власності держави), засновані на верховенстві влади й такі, що дають можливість здійснювати економічне регулювання в інтересах країни[9, с.110].

В російській енциклопедії діалектики визначено, що економічний суверенітет - вищий ступінь

самостійності держави або окремого регіону у сфері господарської діяльності та можливість приймати самостійні рішення з питань розвитку національної економіки, а також верховенство у внутрішніх економічних справах і економічну рівноправність на міжнародній арені [2].

Основними складовими економічного суверенітету є:

- економічна незалежність як можливість здійснення державного контролю над національними ресурсами, спроможність використовувати національні конкурентні переваги для забезпечення рівноправної участі в міжнародних економічних відносинах;

- стійкість і стабільність національної економіки, що передбачає надійність всіх елементів економічної системи, створення гарантій для ефективної підприємницької діяльності, стримування негативних зовнішніх факторів;

- здатність до саморозвитку і прогресу, тобто прагнення самостійно захищати економічні інтереси, здійснювати постійну модернізацію засобів виробництва, ефективну інвестиційну та інноваційну політику, розвивати інтелектуальний і кадровий потенціал держави.

Спільним у більшості визначень є зосередження проявів суверенітету навколо стосунків з іншими учасниками глобальної економіки. Такий підхід відсуває на другий план ключовий аспект – спроможність держави здійснювати суверенну політику в умовах наявності зовнішніх впливів. Адже у здобутті суверенітету власне відокремлення від впливу інших країн становить лише перший етап. Натомість його головним змістом є набуття права та можливості облаштування «життя» нації, виходячи із критеріїв оптимальності, стратегічної ефективності, першості національних інтересів.

Важливою передумовою успішного включення країни в сучасний етап глобалізації є наявність у її національній економіці стійких економічних суб'єктів, спроможних ефективно будувати свою поведінку в глобальному економічному середовищі, керуючись власними економічними інтересами, а узгодженість цих інтересів з національними набуває виняткового значення для забезпечення національного суверенітету. Глобалізація одночасно висуває додаткові вимоги щодо відповідності національної економіки потребам сучасної конкурентної боротьби на світовому ринку, надає нові потенційні можливості для побудови інноваційної моделі розвитку національної економіки та обмежує здатність держави скористатися з цих можливостей.

Водночас глобальна економіка дедалі більше обмежує можливості держави у регулюванні економічних процесів, яка унаслідок цього змушена поступатися частиною своїх політичних ініціатив новим економічним суб'єктам, а останні можуть нав'язувати власну волю самим державам і впливати на інші міжнародні організації.

Глобалізація світової економіки – найважливіший чинник розвитку сучасних економічних відносин. Економічна глобалізація є найбільшим складником процесу глобалізації, оскільки

економічні явища, що виникають у зв'язку з глобальними процесами розвитку, мають визначальний вплив на діяльність світової економічної системи, кожної окремо взятої країни та компанії тощо.

Основними суб'єктами міжнародного та внутрішнього життя, які впливають на обмеження економічного суверенітету і яким держави так чи інакше змушені поступатись своїми певними суверенними правами, є міжнародні, транснаціональні економічні та різного роду неурядові організації, державно-приватні суспільні групи, а також субдержавні суб'єкти, що вийшли на транснаціональні простори внаслідок розвитку процесів регіоналізації (зокрема, окремі регіони, кантони, республіки тощо) [3, с.16]. При цьому глобальна економіка контролюється не так державами, як могутнім капіталом, що є домінуючою економічною силою. Неабияк впливаючи на фінансову систему держави, ТНК послаблюють її економічну основу, а отже, і її саму. Діючи на територіях різних держав, вони при цьому контролюють величезні обсяги промислового виробництва та зовнішньої торгівлі. Їхній капітал спроможний істотно впливати на політику різних держав (на напрями політичного та економічного розвитку, результати виборчих кампаній тощо).

Протягом останніх десятиліть відбувається масштабна транснаціоналізація економіки. Нині ТНК контролюють близько половини світового промислового виробництва, 70% світової торгівлі, 80%

патентів та ліцензій. Ядро світогосподарської системи формують 500 ТНК з майже необмеженою економічною владою.

ТНК задають тон у глобальному економічному та науково - технічному розвитку, панують на найважливіших ринках товарів у формі матеріального продукту, послуг, капіталів, знань і висококваліфікованої робочої сили. За даними щорічної доповіді ЮНКТАД про світові інвестиції, в 2011 р. в світі діяло 78 тис. ТНК, які мають 780 тис. зарубіжних філій. Однак серед них справді провідну роль у світовій економіці і процесі глобалізації відіграють не більш ніж 2-3 тис. першокласних одиниць, головним чином близько 500 ТНК вищого ешелону, і 100-150 лідерів серед транснаціональних банків та інших фінансових корпорацій (ТНБ) [11].

Вони діють в міжнародних рамках правового і неправового поля, впливають на уряди, політику держав в такій же мірі, в якій суверенні держави здатні впливати на них. Діяльність ТНК настільки масштабна, що сукупні валютні резерви їх в декілька разів перевищують сукупні резерви всіх центральних банків світу. В цьому відношенні переміщення тільки 1-2% маси грошей, які знаходяться у їхньому володінні, може зміцнити паритет національних валют. Корпорації прагнуть до отримання максимального прибутку, що неминуче веде до значного зростання цін на всі види продукції.

Таблиця 1.

Окремі показники участі ТНК у міжнародній торгівлі за 2009-2010 рр. [11]

Показник	2009	2010	2009-2010
Активи, млрд дол.	11543	12075	4,6
з них за кордоном	7147	7512	5,1
Частка зарубіжних активів у загальному обсязі, %	62	62	0,3
Обсяги продажів, млрд дол.	6979	7847	12,4
з них за кордоном	4602	5005	8,8
Частка зарубіжних продажів у сумарному обсязі, %	66	64	-2,2
Кількість співробітників, тис. осіб.	15144	8726	1,8
з них за кордоном	8568	15489	2,3
Частка співробітників за кордоном у сумарному обсязі, %	57	56	-0,2

У нинішніх умовах світове господарство вибудовано у такий спосіб, що найбільші за оборотом корпорації перевищують ВВП десятків країн світу. Зокрема, General Electric має більший обсяг обороту, ніж ВВП таких розвинених країн світу, як Австрія, Швейцарія та Швеція разом узятих. У списку 100 найбільших економік світу 51 місце займають корпорації і лише 49 – країни [8, с.34].

Тенденції економічної глобалізації накладають на національну економічну політику низку обмежень. Таким чином, держава вже не є достатньо суверенною у виборі форм і методів реалізації національних інтересів.

Отже, глобалізація одночасно висуває додаткові вимоги щодо відповідності національної економіки потребам сучасної конкурентної боротьби на світовому ринку, надає нові потенційні можливості для побудови інноваційної моделі розвитку національної економіки та обмежує здатність держави скористатися з цих можливостей.

При цьому можливості створюються на наднаціональному рівні, а їхнє використання, як і запобігання негативним наслідкам глобалізації, належать до першочергового обов'язку національних стратегій. Як було наведено вище, на сучасному етапі розвитку реалізація економічної політики держави відбувається в умовах обмеженості її суверенності. Безпосередніми джерелами цього обмеження є [7, с.73]:

- зобов'язання, накладені на країну через її членство у міжнародних організаціях та/або міждержавних об'єднаннях або взяті на певний період як умова отримання фінансових ресурсів;
- імпорто- (експорто-) залежність, сформована як через природну залежність від ввезення ресурсів (відсутність енергоресурсів, несприятливі умови для сільгоспвиробництва тощо), так і в рамках економічно обґрунтованого міжнародного поділу праці;
- відчутна частка іноземного капіталу у вигляді прямих або портфельних інвестицій, завдяки чому

інтереси інвесторів можуть прямо (через лобювання відповідних заходів) чи опосередковано (уникнення ризиків «втечі» капіталу) або надмірної репатріації прибутків) впливати на економічну політику держави;

- «космополітизація» влади як зосередженість на адаптації економічної політики до міжнародних «стандартів» при нехтуванні специфічними потребами національної економіки.

У забезпеченні практичної реалізації державного суверенітету пріоритетами стають зміцнення національної конкурентоспроможності й забезпечення економічної безпеки країни в умовах збільшення відкритості національної економіки

Розглядаючи зовнішній аспект суверенітету, слід наголосити, що «будь-який суверенітет прагне до розширення своїх кордонів і може бути стриманий тільки іншими прилеглими до його меж та пропорційними йому суверенними силами [1, с.23]. Держава не повинна забути про свої геополітичні інтереси, адже країни-сусіди можуть проявляти мілітаризм та агресивність, а відтак навіть в умовах глобалізації ніхто не скасовував законів геополітики.

За сучасних глобалізаційних процесів роль національної держави залишається важливою, проте це не зменшує до неї вимог щодо пошуку нових рішень і моделей функціонування. З метою ефективного реагування на зміни у світі сучасні демократичні режими використовують три основні інструменти. У внутрішній політиці – корпоративізм і націоналізм, а в зовнішній – міжнародне управління [5, с.88].

Існує цілий набір методів, з допомогою яких держава захищає економічний суверенітет і забезпечує задоволення своїх національних інтересів. Важливими складовими елементами економічної діяльності держави є право визначати ціни на експортуємі ресурси і товари; здійснювати ефективно митне регулювання; здійснювати ліцензування експортно-імпорتنних операцій. Важливими є побудова ефективних державних структур, які будуть мати можливість функціонувати поряд з приватними компаніями; створення системи якісного державного управління в правоохоронній, податковій, судовій, митних сферах; стимулювання всіх законних видів національного бізнесу, національного виробництва, відтворення; використання грошово-кредитної політики для стимулювання національного економічного розвитку; розвиток емності внутрішнього споживчого ринку; підтримка і розвиток національних фінансових інститутів; розвиток і зміцнення оборонного комплексу країни.

Протягом останніх десятиліть спостерігається утвердження глобальної регулюючої ролі міжнародних економічних і фінансових організацій (СОТ, МВФ, МБРР, та ін.). Особливу роль в переході світового господарства до стадії економічної глобалізації відіграло формування на базі ГАТТ Світової організації торгівлі (СОТ), що почала свою діяльність в 1995 р. і нараховує до весни 2014 р. 159 учасники. Якщо ГАТТ поширював свою регулюючу діяльність головним чином на світову торгівлю товарами у формі матеріального продукту, то до компетенції СОТ відноситься також регулювання торгівлі послугами

(ГАТС), захисту прав інтелектуальної власності та торгівля ними (ТРИПС), торгових аспектів інвестиційних заходів (ТРИМС). Таким чином, СОТ у набагато більшій мірі покликана відповідати суті глобалізації.

Зменшення економічного суверенітету національними економіками зумовлено також охопленням регіональною інтеграцією всіх найважливіших економічних регіонів світу (ЄС, НАФТА, МЕРКОСУР, АСЕАН, АТЕС, ЄврАзЕС, СНД та ін.) Оскільки інтеграція носить регіональний характер, вона, на перший погляд, суперечить економічній глобалізації, що охоплює весь світ. Дійсно, члени регіональних інтеграційних угруповань надають один одному взаємні пільги, які служать для них привілейованим інструментом в конкурентній боротьбі з суперниками з третіх країн. Разом з тим об'єднання окремих, раніше більш-менш розрізнених країн у регіональні інтеграційні блоки сприяє «зчепленню» - через взаємодію цих угруповань - всіх основних учасників світогосподарських відносин.

При цьому окремі інтеграційні угруповання виступають як члени впливових глобальних економічних організацій. Так, не тільки окремі країни ЄС, але і Євросоюз як міжнародна організація є членами СОТ. Це сприяє інтенсифікації процесу лібералізації світової торгівлі в рамках СОТ, тобто сприяє подальшому розгортанню глобалізації в цілому.

ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Очевидно, що процеси глобалізації та інтеграції, що відбуваються в сучасному світі, призвели до зміни основних і раніше існуючих світоглядних парадигм. З усього комплексу питань, пов'язаних з проблемою економічного суверенітету, одним з основних стало питання про його значення і роль в результаті трансформації, які є наслідком впливу процесів глобалізації.

Об'єктивний і природний процес глобалізації та інтеграції розвивається внаслідок існування національних держав, роль яких стає все більш важливою. Вимоги глобалізації посилюють взаємозалежність держав, ведуть до розширення повноважень міжнародних, неурядових та інших організацій, а також інтеграційних об'єднань, що сприяє співпраці, захисту і втіленню їх національних інтересів і досягненню загальних цілей, сприяє реалізації державами їхніх суверенних прав.

Таким чином, процеси глобалізації зменшують економічний суверенітет як атрибут влади національних держав і потенціал в галузі економічного регулювання, що проявляються в зростаючій залежності від вітчизняних та іноземних ТНК. Нинішні ТНК п'ятого покоління, що відносяться до вищого ешелону такого роду корпорацій, функціонують як автономні економічні суб'єкти, що визначають стратегію і тактику своєї світогосподарської поведінки незалежно від правлячих в своїй країні політичних еліт, які скоріше або залежать від них, або змушені враховувати їх інтереси. Цей процес, що суперечить

принципам побудови демократичної держави, менш чітко проглядається в США та інших країнах «золотого мільярда» і, навпаки, більш очевидний у країнах зі слабкими економічними і військово-політичними відносинами. Іншими словами, склалося досить гостре протиріччя між глобалізацією і

національним суверенітетом багатьох держав.

Перспективи подальших досліджень. Необхідним є подальше дослідження системи критеріїв забезпечення економічного суверенітету національних економік в умовах посилення інтернаціоналізації та взаємозалежності країн світу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Исаев И. А. Господство: очерки политической философии. / И. А. Исаев – М.: Норма, 2008. – 352 с.
2. Экономический суверенитет: общая аналитика [Электронный ресурс] – Режим доступа: <http://dialectics.ru/520.html>.
3. Куян І. Чи послаблює глобалізація суверенітет національних держав / І. Куян // Віче. – Київська правда. – 2009. – №12. – С. 15-18.
4. Мочерний С. Національний та економічний суверенітет країни / С. Мочерний // Економіка України. – 2005. – №10. – С. 4-13.
5. Национальное государство в условиях глобализации // Государственная служба за рубежом. Реферативный бюллетень. – №3 (53). – М.: Издательство РАГС, 2004. – 185 с.
6. Незалежність України в глобалізованому світі: вектори ХХІ століття: зб. Матеріалів міжнар. Наук. Конф. (Київ, 22 серпня 2011 р.) / упоряд. Я. А. Жаліло, С. О. Янішевський. – К.: НІСД, 2011. – 192с.
7. Покришка Д. С. Економічні засади державного суверенітету в глобалізованому світі // Я. А. Жаліло, Д. С. Покришка // Стратегічні пріоритети. – 2011. – №2. – С.73-83.
8. Структурні зміни та економічний розвиток України / [Гесць В. М., Шинкарук Л. В., Артьомова Т. І. та ін.]; за ред Л. В. Шинкарука. – НАН України: Ін-т екон. та прогноз. – К., 2011. – 696 с.
9. Хорошева А. С. Сущность экономического суверенитета: политэкономический аспект / А. С. Хорошева // Економіка і організація управління. – 2010. – № 1. – С. 110.
10. Юрьева Н. П. Национальный экономический суверенитет в условиях глобализации: дис. канд. экон. наук: 08.00.01 / Юрьева Н. П. – Москва, 2009. – 212 с.
11. Комісія ООН з торгівлі і розвитку [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://unctad.org/en/Pages/Statistics.aspx>.

Пугачевская Екатерина Йозефовна

ЭКОНОМИЧЕСКИЙ СУВЕРЕНИТЕТ СТРАНЫ В УСЛОВИЯХ ГЛОБАЛИЗАЦИИ

В статье исследовано проблематику обеспечения экономического суверенитета вследствие влияния глобализационных процессов. Рассмотрено подходы к трактовке категории «экономический суверенитет» и определена его структура. Оценены последствия глобализации для национальных экономик с позиций уровня экономического развития и участия страны в международном разделении труда.

Ключевые слова: *экономический суверенитет, глобализация, зависимое развитие, экономическое развитие, национальная экономика*

K. Pugachevska

THE ECONOMIC SOVEREIGNTY OF A COUNTRY IN THE CONTEXT OF GLOBALIZATION

The problems of economic sovereignty support as a result of globalization processes have been investigated in the article. The key approaches to the interpretation of the category "economic sovereignty" have been determined and its structure has been defined. The consequences of implications of globalization for national economies from the views of level of economic development of a country and its participation in the international division of labor have been estimated.

Key words: *economic sovereignty, globalization, dependent development, economic development, national Economy.*

Одержано: 08.06.2014 р.